

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Природничий факультет
Кафедра екології

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ЗАПОВІДНИХ
ТЕРИТОРІЙ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ»**

Виконав: магістрант 2 курсу
Еcolb 1- M17 групи
Спеціальності 101 Екологія
Майовський Олег Ігорович

Керівник:
Любинський О.І., доктор
сільськогосподарських наук, професор

Рецензент:
Федорчук І.В., кандидат біологічних наук,
доцент

Кам'янець-Подільський – 2018 року

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ПЗТ - природно-заповідні
території

ПЗО- природно-заповідні
об'єкти

ПЗФ -природно-
заповідний фонд

НПП- національний
природний парк

Зміст

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	2
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ	8
1.1. Стратегія сталого розвитку природного заповідного фонду.....	8
1.1.1 Природно-заповідний фонд України складова сталого розвитку територій.....	8
1.1.2. Організаційно- економічний механізм рекреаційної діяльності та територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України.....	11
1.1.3. Формування екомережі	12
1.2. Методологічні аспекти визначення економічної оцінки ресурсів природно-заповідних територій	18
РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ	26
2.1.Фізико-географічна характеристика Тернопільської області	26
2.2 Методика оцінки природо-заповідних територій.....	28
2.3 Техніка безпеки у заповідниках	30
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ	33
3.1.Загальна характеристика природно-заповідного фонду Тернопільської області	33
3.2. Заповідники і національні парки Тернопільської області	40
3.3. Стан та особливості розвитку природного заповідника «Медобори» .	43
3.4. Особливості формування НПП "Дністровський каньйон"	46
3.6. Формування екологічної мережі Тернопільської області.....	57
3.7. Аналіз економічної діяльності заповідників і національних парків Тернопільської області	58
3.8. Пропозиції щодо поліпшення стану заповідників і національних парків Тернопільської області	63
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

У сучасному розвитку України спостерігається значне поживлення заходів у галузі природоохоронної політики. Сьогодні суспільство все більше повертається до цінності природи, як незаперечного та фундаментального чинника людського життя.

Для забезпечення сталого розвитку, екологічної рівноваги навколишнього природного середовища, зменшення рівня його забруднення, збереження біологічного і ландшафтного різноманіття державні та місцеві органи влади створюють природоохоронні території з різними функціями та режимами охорони, серед яких найважливіше місце займають природно-заповідні території та природно-заповідні об'єкти, що у сукупності формують природно-заповідний фонд. Територіям та об'єктам ПЗФ належить велика роль у формуванні фізичного і духовного здоров'я будь-якої нації. У країнах Європи, наприклад, Німеччині, Австрії, Швейцарії відсоток заповідних земель досягає 18,2-37,5% від їх території, тоді як в Україні він становить лише 4,5%.

В Україні ПЗТ і ПЗО організовувалися без достатнього наукового еколого-економічного обґрунтування, враховувалися лише екологічні критерії, а економічна оцінка проводилася не повною мірою. Нині не існує офіційної методики економічної оцінки ПЗТ та ПЗО. Нечіткість механізму встановлення економічного виразу цінності ресурсів ПЗФ призводить до ігнорування їх значення у національній економіці.

Такі проблеми обумовлюють необхідність розробки і наукового обґрунтування економічного стимулювання розвитку заповідної справи.

Проблеми сталого еколого-економічного розвитку України та управління ПЗФ, його еколого-економічної оцінки, окремі аспекти яких висвітлені в працях Т.Л. Андриєнко, В.Є. Борейка, О.О., М.А. Голубця, Л.Г. Мельника, Ю.І. Стадницького, Ю.Ю. Туниці, М.А. Хвесика, А.В. Шлапак та інших.

Природно-заповідні території це просторово-географічне поняття, що охоплює земельні ділянки з визначеним у природі контуром, на яких розташовані об'єкти природно-заповідного фонду, рекреаційно-туристичні ресурси, зони господарського використання з об'єктами нерухомості, природоохоронні об'єкти лісового і водного фонду та структурні елементи екологічної мережі (природні ядра, екологічні коридори, буферні зони тощо).

Управління розвитком природно-заповідних територій регіону, що спрямоване на вирішення соціальних проблем суспільства, має своїм завданням поліпшувати якісні параметри середовища для існування людини, підвищення ефективності використання заповідно-рекреаційних ресурсів. Забезпечення цієї умови досягається шляхом науково-обґрунтованої економічної оцінки ресурсів природно-заповідних територій. Разом з тим, що такі елементи біосфери, як рідкісні види флори та фауни, не можуть бути оцінені у грошовій формі, оскільки зникнення одного ендемічного або реліктового виду рослини, втрата його генетичного коду завдає суспільству збитків, які не компенсуються еквівалентним грошовим відшкодуванням. Це потребує використання нових методологічних підходів до економічної оцінки ресурсів природно-заповідних територій.

Тому, детальний аналіз сучасного стану заповідників та національних природних парків Тернопільської області дозволить обґрунтувати практичні рекомендації здійснення рекреаційної діяльності на природоохоронних територіях та впровадити ефективні механізми менеджменту та стратегічного управління щодо підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів.

Мета дослідження – еколого-економічна оцінка потенціалу заповідних територій Тернопільської області.

У відповідності до поставленої мети було сформульовано наступні завдання:

- подати загальну характеристика природно-заповідного фонду Тернопільської області;

- проаналізувати стан природних заповідників і національних парків Тернопільської області;
- охарактеризувати стан та особливості розвитку природного заповідника «Медобори»;
- подати особливості формування НПП "Дністровський каньйон";
- проаналізувати сучасний стан та перспективи розвитку НПП «Кременецькі гори»;
- провести аналіз економічної діяльності заповідників і національних парків Тернопільської області;
- подати пропозиції щодо поліпшення стану природно-заповідного фонду Тернопільської області.

Об'єкт дослідження – природно-заповідні території регіону.

Предмет дослідження – еколого-економічний потенціал заповідних територій Тернопільської області.

Методи дослідження. При проведенні дослідження використовували теоретичні методи: збору та опису фактів, аналізу (співставлення, порівняння, класифікації, впорядкування, систематизації), синтезу, оптимізації.

Методологічною основою є логіко-діалектичний метод пізнання явищ і процесів в економіці загалом та в природокористуванні, зокрема. Дослідження ґрунтуються на використанні методів: системного (комплексного); економіко-статистичного; абстрактно-логічного.

Вихідними джерелами дослідження були законодавчі акти України, статистичні дані Державного комітету статистики України, Міністерства охорони навколишнього природного середовища, Державної служби заповідної справи, природних та національних парків, вітчизняні та іноземні наукові публікації, інформація з Інтернету.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що узагальнено та доповнено інформацію про природно-заповідний фонд Тернопільської області. За результатами досліджень проведено комплексну оцінку стану

природно-заповідний фонд регіону, розроблено заходи щодо поліпшення та розширення мережі ПЗФ.

Практичне значення одержаних результатів. Запропоновані методичні підходи з для обґрунтування і розробки системи заходів щодо вдосконалення еколого-економічного механізму розвитку природо-заповідних територій та формування ефективної політики природокористування відповідно до національних інтересів України. Даний матеріал може бути використаний як основа для комплексної оцінки інших територій, а також для написання курсових, бакалаврських і магістерських робіт.

Апробація. Основні положення і результати досліджень обговорені й одержали схвалення на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2017-2018 навчальному році.

Публікації. Основні положення і висновки дослідження опубліковані у «Збірнику наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2017-2018 навчальному році».

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота викладена на 76 сторінках основного друкованого тексту та складається зі змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 112 найменувань.

ВИСНОВКИ

1. Природні заповідники та національні парки організовуються на територіях мальовничих ландшафтів з унікальними об'єктами та явищами природи, що покликані задовольняти культурно-естетичні потреби відвідувачів, сприяти їхньому оздоровленню і відпочинку, розширенню природознавчого кругозору. Природа на значній їх території залишається недоторканою і розвивається за своїми законами. Природні заповідники та національні парки надають можливість людині через рекреацію спостерігати та насолоджуватися чарівною неповторністю дикої природи.

2. Площа природних заповідників області по відношенню до показника по Україні не висока -5,42% (6,45% земель наданих об'єктам ПЗФ у постійне користування), а національних природних парків досить низька, лише 0,62 і 0,96% (0,99 і 1,79 % земель наданих об'єктам ПЗФ у постійне користування), відповідно. Невисокі показники природних заповідників щодо занесених до Зеленої та Червоної книг України рослинних угруповань та тварин 6,85, 10,15 та 5,73 %, відповідно. За національними природними парками вони значно вищі: 8,26, 11,72, 11,90 % та 12,26, 21,13%, відповідно.

3. До ключових територій екомережі віднесено 170 заповідних територій та об'єктів загальнодержавного та місцевого значення. У звітному році для винесення в натурі (на місцевості) меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду виділено 1466,9 тис. гривень з місцевих бюджетів. Проекти землеустрою з організації і встановлення меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду виготовлені та затверджені для 45 територій та об'єктів загальною площею 17,55 тис. га. На виготовлення правовстановлюючих документів на земельні ділянки під лісорозведення у звітному році з місцевого бюджету виділено 1146,8 тис. гривень, у тому числі: з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища - 146,8 тис. гривень. Для створення захисних лісонасаджень лісогосподарські підприємства використали 484,1 тис. гривень власних коштів. Станом на 01

січня 2018 року площу екомережі області доведено до 470,31 тис. га, або 30,1 % від території області.

4. Аналіз фінансового забезпечення природних заповідників, спостерігається збільшення обсягів фінансування впродовж усього періоду дослідження у три рази (з 0,4 до 2,2 млн. грн.). Поточні видатки у 2017 р. порівняно із 2015 – 2016 р. збільшилися майже у три рази. На наукові дослідження сума коштів стала удвічі більшою (з 25 тис. грн. у 2015 – 2016 рр. до 56 тис. грн. у 2017 р. Проте у 2017 р. обсяг фінансування наукових досліджень різко скоротився та становив лише 50 тис. грн. За період 2017-2018 рр. відмічається недофінансування капітальних видатків, оскільки кошти із загального фонду не виділялися.

5. За період 2016-2017 рр., кошти на утримання природних заповідників виділялися не в повному обсязі та досить нерівномірно, проте з 2018 р. спостерігається вирівнювання у фінансуванні. Із загального фонду фінансувалися лише поточні видатки, а на капітальні витрати кошти не виділялися. Оскільки, заповідники є, перш за все, науковими установами (зокрема здійснюють моніторинг стану довкілля), обсяг витрат на наукові дослідження необхідно збільшувати, особливо за рахунок коштів держбюджету.

6. Для подальшого розвитку природно-заповідної необхідно все більше враховувати нові економічні умови переходу до ринкової економіки, необхідність узгодження національного законодавства з країнами Європейського союзу, а також взяті на себе зобов'язання щодо міжнародних конвенцій у відповідності до поданих пропозицій та завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акулов О. Ю. Мікроміцети Національного природного парку «Кременецькі гори» та навколишніх територій / О. Ю. Акулов, Ю. І. Голубцова, І. Г. Мікос, І. В. Дьяконова // Природно-заповідний фонд України – минуле, сьогодення, майбутнє (збірник статей, присвячений 20-ти річчю від дня заснування природного заповідника «Медобори»). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – С. 201-206.
2. Андрієнко Т.Л., Попович С.Ю., Парчук Г.В., Гавриленко В.С., Прядко О.І., Коротченко І.А., Демченко В.П. Програма Літопису природи для заповідників та національних природних парків: Метод. посіб. / Під ред. д-ра біол. наук, проф. Т.Л. Андрієнко. – Київ: Академперіодика, 2002. – 103 с.
3. Археология Украинской ССР. В 3-х томах. Том II / С.Д. Крыжицкий, А.С. Русяева, Е.В. Черненко и др. – К. : Наукова думка, 1986. – 592 с.
4. Бачинський А.І. Знахідки алохтонних видів безхребетних на території НПП "Дністровський каньйон" // Наукові записки Державного природознавчого музею. — Львів, 2013. – Вип. 29. – С. 7-12.
5. Борейко В. Е.Заповідники України без гламура. Мониторинг порушень заповідного режиму 2003—2013./ В. Е. Борейко, А. О. Паламарчук // Мат. незалежного дослідження. — К.: КЭЖЦ, 2014. — 128 с.
6. Бороменський Д. О. Мікобіота національного природного парку «Кременецькі гори» / Д. О. Бороменський, О. С. Коломоець, Л. В. Регеда, Ю. В. Щербак, В. В. Джаган // Актуальні проблеми дослідження довкілля. Матеріали VI міжнародної наукової конференції (20-22 травня 2015 р., м. Суми). – С. 11-16.
7. Відейко М.Ю. Шляхами трипільського світу / М.Ю. Відейко. – К. :Наш час, 2008. – 296 с.
8. Вікирчак О.К. Вікирчак К.О. Фауна Соколоподібних НПП "Дністровський каньйон" та суміжних територій // Подільські читання: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (23-24 травня 2013 р.). – Тернопіль: СМП "Тайп", 2013. – 291 с.
9. Віхорчук С. О. Ендемічні рослини у флорі Кременецького горбогір'я / С. О. Віхорчук, С. С. Євсікова, В. Р. Кричковська // II Міжнародна наукова конференція присвячена 95-річчю з дня народження Є. М. Кондратюка (м. Донецьк 6-8 жовтня 2009 р.). – Донецький бот. сад. НАН України, 2009. – Том. 1. – С. 158-160.
10. Віхорчук С. О. Місця зростання представників родини Orchidaceae на території Кременецьких гір / С. О. Віхорчук, Т. В. Чубата, С. А. Бойко // Міжнародна наукова конференція присвячена 210-річчю «Софіївки» (м. Умань 25-28 вересня 2006 р.). – К. : Академперіодика, 2006. – С. 222-224.
11. Віхорчук С. О. Стан популяцій і охорона *Epipactis purpurata* Smith. (Orchidaceae) на території Кременецького горбогір'я / С. О. Віхорчук, С.

- А. Бойко // V Міжнародна наукова конференція молодих дослідників, присвячена 70-річчю Н.Б.С. 154 ім. М. М. Гришка. (м. Київ, 7-10 червня 2005 р.). – К. : Фітосоціоцентр, 2005. – С. 34-35.
12. Віхорчук С. О. Фенологічний розвиток деяких представників родини Orchidaceae в Кременецькому районі / О. О. Василюк, С. С. Євсікова // Матеріали Другої міжнародної наукової конференції (м. Донецьк, 6-8 жовтня 2009 р.) – Донецьк, 2009. – Том 1. – С. 263-267.
13. Гапон С. В. Стан та перспективи вивчення мохоподібних НПП «Кременецькі гори» / С. В. Гапон // «Природозаповідання як основна форма збереження біорізноманіття» : м-ли Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кременець, 2012. – С. 24-26.
14. Геологические памятники Украины : Справочник-путеводитель/ Н.Е. Коротенко, А.С. Щирица, А.Я. Каневский и др. – К. : Наукова думка, 1987. – 156 с.
15. Гетьман В.І. Заповідні куточки Тернопільщини / В.І. Гетьман // Персонал // № 4, 2009. – С. 2-5.
16. Гетьман В.І. Рекреаційна діяльність у межах природно-заповідного фонду / В.І. Гетьман // Заповідна справа в Україні / Під загальною редакцією М.Д. Гродзинського і М.П. Стеценка. – К. : Географіка, 2003. – С. 162 – 175.
17. Гетьман В.І. Теоретико-методичні питання визначення рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних територій / В.І. Гетьман // Екологічний вісник. – 2004. – № 1-2. – С. 7-8.
18. Глінська С. О. Поширення ендемічних видів флори у Кременецьких горах Тернопільської області / С. О. Глінська, Я. В. Степанюк, А. М. Гура / «Наука. Молодь. Екологія». Матеріали наук.-практ. конф. в рамках I Всеукраїнського молодіжного з'їзду екологів з міжнародною участю, м. Житомир. 21-23 травня 2014 року. – Житомир: – Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – С. 37-40.
19. Глінська С. О. Поширення реліктових рослин на Кременецьких горах / С. О. Глінська. // Актуальні проблеми гуманітарної освіти: збірник наук. праць. – Кременець, 2006. – Вип. 2. – С. 94-98.
20. Глінська С. О. Рідкісні види Кременецького горбогір'я з регресивними змінами ареалів // С. О. Глінська, А. С. Оніщук // 155 Навколишнє середовище і здоров'я людини: матеріали міжн. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 175-177.
21. Глінська С. О. Рідкісні види Кременецького горбогір'я з стабільними змінами ареалів / С. О. Глінська, І. О. Скоропляс. // Навколишнє середовище і здоров'я людини: матеріали міжн. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 178-180.
22. Глінська С. О. Рідкісні види рослин гори Дівочі скелі (Кременецькі гори) // С. О. Глінська. // Рослинний світ в Червоній книзі України: впровадження глобальної стратегії збереження рослин: матеріали міжн. наук. конф. – К. : 2010. – С. 74-76.

23. Глінська С. О. Рідкісні та зникаючі види Природного заповідника «Медобори» / С. О. Глінська, І. О. Скоропляс. // Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства: збірник тез міжвузівської наук. конф. – Умань, 2009. – С. 96-98.
24. Горлачук В.В. Управління земельними ресурсами: навчальний посібник [для студ. і викладачів вищ. навч. закл. III-IV рівнів акредитації] / В.В. Горлачук, В.Г. В'юн, А.Я. Сохнич; за заг. ред. В.Г. В'юна. – Миколаїв:
25. Гоцкалюк Л. О. Структура ґрунтового покриву території національного природного парку «Кременецькі гори» / Л. О. Гоцкалюк, Л. Ю. Сорокіна, М. О. Штогрин // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2015. – № 12. – С. 37-44.
26. Дейнеко С. Природні місцезростання представників родини Orchidaceae району Кременецького горбогір'я / С. Дейнеко, С. Бойко // Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. Збірник наукових праць. – Гримайлів, 2003. – С. 251-258.
27. Дністровський каньйон – унікальна територія туризму : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16-18 травня 2009 року). – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 240 с.
28. Заверуха Б. В. Нарис рослинності Кременецьких гір / Б. В. Заверуха // Питання фізіології, цитоембріології і флори України. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963 а.– С. 81-104. Заверуха Б. В. Нарис рослинності Кременецьких гір та використання рослинних ресурсів / Б. В. Заверуха // Мат-ли до вивчення природних ресурсів Поділля. – Тернопіль-Кременець, 1963 б. – С. 95-98.
29. Заверуха Б. В. Нові види рослин з околиць м. Кременця / Б. В. Заверуха // Укр. ботан. журн. – 1962. – 19, № 5. – С. 49-63.
30. Заверуха Б. В. Флора Вольно-Подолії и ее генезис / Б. В. Заверуха // – К.: Наук. думка, 1985. – 192 с.
31. Заповідні ліси України / Національна екомережа та природно-заповідний фонд України // Ред. О. М. Байрак. – К. : Дивосвіт, 2014 – 42 с.
32. Зелена книга України / під загальною редакцією члена-кориспондента НАН України Я. П. Дідуха – К. : Альтерпрес, 2009. – 448 с.
33. Зелінка С. В. Конспект флори Кременецького філіалу державного природного заповідника «Медобори» / С. В. Зелінка, Н. В. Мшанецька, М. М. Барна, С. М. Зелінка, М. І. Шанацда // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія 4: Біологія, № 3. – 1998. – С. 11-15.
34. Кагало О. О. Попередні дані щодо структури й стану популяцій *Betula klovovii* Zaverucha у Кременецьких горах / О. О. Кагало, Н. В. Скибіцька, І. Я. Реслер, Г. І. Оліяр // Різноманіття фітобіоти: шляхи

- відновлення, збагачення і збереження. Історія та сучасні проблеми: матеріали міжн. наук. конф., присвяченої 200-річчю заснування Кременецького ботанічного саду (18-23 червня 2007 р., Кременець). – Кременець- Тернопіль : Вид-во “Підручники і посібники”, 2007. – С. 170 – 172.
35. Кагало О.О., Мандзюк Л.О. НПП Дністровський каньйон // Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.2. Національні природні парки // Колектив авторів під ред. В.А. Онищенко і Т.Л. Андрієнко. – Київ, 2012. – С. 249-259.
36. Канарський Ю.В. Екосистемологічні аспекти проблеми охорони рідкісних і зникаючих видів комах // Наукові основи збереження біотичної різноманітності: Матеріали 9-ї наукової конференції молодих учених (Львів, 1-2 жовтня 2009 р.). – Львів, 2009. – С. 37-45.
37. Коваленко О.Ю. Економіко-математичне моделювання як інструмент ефективного управління природно-заповідними територіями / О.Ю. Коваленко // Наукові праці. Науково-методичний журнал МДГУ ім. Петра
38. Коломоець О. С. Попередні відомості про різноманіття мікобіоти НПП «Кременецькі гори» / О. С. Коломоець, Л. В. Регеда, Ю. В. Щербакова, В. В. Джаган // Бессерівські природознавчі студії. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (1-3 жовтня 2014 р., м. Кременець). – С. 98-99.
39. Кравців В. С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / В. С. Кравців, Л. С. Гринів, М. В. Копач, С. П. Кузик // Наукове видання. – Л. : НАН України. – ІРД НАН України. – 1999. – 78 с.
40. Крамарець В. О. Інформація про результати обстеження із висиханням ясен на території НПП «Кременецькі гори» / В. О. Крамарець, І. В. Мацях // Підвищення іміджу природозаповідання. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (12-13 жовтня 2016 р., м. Кременець). – С. 140-144.
41. Леванец А.А. Первые данные о почвенных водоростях широколиственных лесов природного заповедника «Медоборы» / А.А. Леванец, Э.Н. Демченко // Заповідна справа в Україні. – 1996. – Т. 2. – С. 11-13.
42. Леванец А. А. Про водорості природного заповідника «Медобори» / А. А. Леванец. // Актуальні проблеми ботаніки та екології. Мат. конф. молодих вчених-ботаніків України (13–16 вересня 2000 р, Чернігів, Седнів). – К. : Фітосоціоцентр, 2001. – 300 с.
43. Лісова Н. О. Еколого-ценотичний аналіз флори природно-заповідних територій Опільсько-Кременецького округу / Н. О. Лісова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : Географія. – 2011. – № 2. – С. 237-241.

- 44.Мандзюк В. Б. Лісові рослинні угруповання Гологоро- Кременецького горбогір'я / В. Б. Манзюк, П. Р. Третяк // Науковий вісник НЛТУ України. – Л., 2010. – Вип. 20.12. – С. 46-53.
- 45.Математическая статистика / [В.М. Иванова, В.Н. Калинина, Л.А. Нешумова и др.]; под ред. Е.С. Гридасова. – Москва: «Высшая школа», 1981. – 371 с.
- 46.Мельник В. І. Нове місцезнаходження *Botrychium lunaria* L. у Кременецьких горах / В. І. Мельник, С. О. Глінська, І. О. Пятківський, Т. В. Чубата // Збірник наукових праць Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (Рівне, 21-23 жовтня 2015 р.) / Рівненський державний гуманітарний університет за ред. проф. Д.В. Лико [та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2015. – С. 120-121.
- 47.Мельник В. І. Нові відомості про флористичне різноманіття Кременецьких гір / В. І. Мельник, С. О. Глінська. // Інтродукція рослин. Академперіодика.– № 2, 2010. – С. 3-9.
- 48.Мельник В. І. Рідкісні лісові угруповання Кременецьких гір / В. І. Мельник , М. І. Парубок , С. О. Глінська // № 2 / «Інтродукція рослин» № 2, 2006. – С. 26-31.
- 49.Мельничук О. А. Ценотична характеристика петрофітної рослинності м. Кременець / О. А. Мельничук, Т. В. Чубата // Міжнародна наукова конференція молодих дослідників: «Теоретичні та прикладні аспекти інтродукції рослин та зеленого будівництва». – К. : Фітосоціоцентр, 2005. – С. 36-38.
- 50.Методичні рекомендації щодо визначення максимального рекреаційного навантаження природних комплексів і об'єктів у межах природно-заповідного фонду України за зонально-регіональним розподілом / Держ. служба заповід. справи Мінекоресурсів України, Наук. центр заповід. справи Мінекоресурсів України. – К.: 2003. – 43 с.
- 51.Мшанецька Н. В. Рідкісні рослини Кременецьких гір та прилеглих територій / Н. В. Мшанецька // Інтродукція і акліматизація рослин на Волино-Поділлі: Мат-ли всеукраїнської наукової конференції. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В.Гнатюка, 1999. – С. 83-86.
- 52.Національна доповідь про стан формування національної 160 екологічної мережі України за 2006-2010 роки. – Херсон : Гринь Д.С., 2012. – 200 с.
- 53.Національний атлас України / НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру; голов. ред. Національного атласу України Л. Г. Руденко; голова ред. кол. Б. Є. Патон. – К. : ДНВП «Картографія», 2007. – 435 с.
- 54.Новицька С. Р. Біотичні рекреаційні ресурси Тернопільської області / С. Р. Новицька // Наукові записки ТНПУ. Серія географія. Тернопіль : Ред.-видавн. відділ ТНПУ. – №1, 2008. – С. 220-228.
- 55.Новицька С. Р. Водні рекреаційні ресурси: еколого- географічний аналіз і оцінювання / С. Р. Новицька // Наукові записки ТНПУ. Серія

- географія. Тернопіль : Ред.-видавн. відділ ТНПУ. – №1, 2007. – С. 158-167.
56. Новицька С. Р. Ландшафтно-екологічна оцінка території Тернопільської області для цілей рекреації / С. Р. Новицька // Наукові записки ТНПУ. Серія географія. Тернопіль: Ред.-видавн. відділ ТНПУ, №2, 2007, С. 188-198.
57. Оліяр Г. І. Поширення та сучасний стан популяцій видів рослин «Червоної книги України» у Кременецьких горах (філія природного заповідника «Медобори») / Г. І. Оліяр // Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження Глобальної стратегії збереження рослин. Матеріали II Міжнародної наукової конференції (9-12 жовтня 2012 р., м. Умань, Черкаська область). – К. : Паливода А.В., 2012. – 320 с.
58. Онищенко В. А. Лісова рослинність філіалу «Кременецькі гори» природного заповідника «Медобори» // Запов. справа в Україні. – 2002. – 6, Вип. 1. – С. 27-39.
59. Онищенко В. А. Рослинність карбонатних відслонень природного заповідника «Медобори» // Укр. фітоцен. зб. – Сер. А. – 2001. – 1 (17). – С. 86-104. 161
60. Онищенко В. А. Рослинність природного заповідника «Медобори» та питання її охорони // Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. Збірник наукових праць. – Гримайлів, 2003. – 339-358 с.
61. Онищенко В. А. Рослинність філіалу «Кременецькі гори» природного заповідника «Медобори» / В.А. Онищенко // Укр. ботан. журн. – 2000. – 57, № 3. – С. 264-272.
62. Онищенко В. А. Природоохоронне впорядкування заповідників на прикладі природного заповідника Медобори / В. А. Онищенко // Заповідна справа в Україні. — 2000. — Т. 6. — Спецвипуск. — С. 65-76.
63. Онук Л. Л. Гелофітна рослинність Національного природного парку «Кременецькі гори» Тернопільська область / Л. Л. Онук // Підвищення іміджу природозаповідання. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Кременець, 12-13 жовтня 2016 р.). – Кременець : ТОВ «ПАПРУС-К», 2016. – С. 131-136.
64. Онук Л. Л. Сонцезвіт сивий, сонянка сива – *Helianthemum scapum* (L.) Hornem / Л. Л. Онук // Плани заходів щодо збереження популяцій видів флори та фауни, що занесені до Червоної книги України та в міжнародні Червоні переліки, в межах установ природно-заповідного фонду. – Харків : ВД «Райдер», 2006. – С. 23-25.
65. Офіційний сайт національного природного парку «Кременецькі гори» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremgory.in.ua>
66. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Укладачі: докт. біол. наук,

- проф. Т. Л. Андрієнко, канд. біол. наук М. М. Перегрим. – К. : Альтерпрес, 2012. – 148 с.
- 67.Песчанська І.М. Розвиток земельного менеджменту в системі управління земельними ресурсами: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.08.01 «економіка природокористування і охорони навколишнього середовища»/ І.М. Песчанська. – К.: Державне підприємство «Головний науково-дослідний та проектний ін-т земле устрою», 2004. – 20 с.
- 68.Пидопличко И. Г. Природная обстановка и фауны прошлого: сборник научных трудов / И. Г. Пидопличко. // Академия наук Украинской ССР. Выпуск 2 / Институт зоологии. – К. : Издательство «Наукова Думка», 1965. – 168 с. 162
- 69.Природа Тернопільської області / За ред. Геренчука К.І. – Львів :Видво ЛДУ, 1979. – 169 с.
- 70.Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / А.М. Маринич, В.М. Пащенко, П.Г. Шищенко. –К. : Наук. думка, 1985. – 224 с.
- 71.Проект організації території національного природного парку «Кременецькі гори», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів [За ред. Смоляр О. М.]. – К., 2016. – 225 с.
- 72.Раритетні фітоценози Західних регіонів України (Регіональна «Зелена книга») / Стойко С. М., Мілкіна Л. І., Яценко П. Т., Кагало О. О., Тасенкевич Л. О. – Л. : Поллі, 1998. – 190 с.
- 73.Реймерс Н. Ф. Природопользование / Н. Ф. Реймерс. – М., 1990. – 673 с.
- 74.Рекреаційне і заповідне природокористування. Зб. наук. праць. – Тернопіль : СМП «Тайп». – 2012. – 104 с.
- 75.Свинко Й.М. Нарис про природу Тернопільської області : геологічне минуле, сучасний стан / Й.М. Свинко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 192 с.
- 76.Смеречинська Т. О. Лишайники природного заповідника «Медобори»: Автореф. дис. канд. біол. наук / Т. О. Смеречинська; НАН України. Ін-т ботаніки ім. М. Г. Холодного. – К., 2006.
- 77.Смеречинська Т. О. Нові для України види лишайників з природного заповідника «Медобори» / Т. О. Смеречинська // Український ботанічний журнал. – 2005. – Т. 62, № 5. – С. 719-725.
- 78.Сушко Н. О. Біорізноманіття екосистеми Кременецьких гір як прояв формування екотону / Н. О. Сушко // Наук. зап. Терноп. пед. ун-ту. Серія: Географія. – 2004. – № 2. – Ч. 2. – С. 255- 260.
- 79.Сушко Н. О. Флористична структура екотону «Кременецькі гори» / Н. О. Сушко, В. В. Грубінко // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. – 2006. – № 1. – С. 51-57.

- 80.Талпош В. С. Фауна хребетних Тернопільської області: довідник / В. С. Талпош, Б. Р. Пилявський. – Тернопіль : Навчальна книга: Богдан, 1998. – 80 с.
- 81.Татаринов К. А. Фауна хребетних заходу України / К. А. Татаринов. – Л. : Вища школа, 1973. – 254 с.
- 82.Управління землекористуванням: підруч. [для студ. і викладачів вищ. навч. закл. III-IV рівнів акредитації] / [В.В. Горлачук, О.М. Гаркуша, В.Г. В'юн, В.В. Мельніченко, І.М. Песчанська, Д.М. Демченко]; за заг. ред. В.В. Горлачука. – Миколаїв: Вид-во «ЛІОН», 2006. – 376 с.
- 83.Фауна в антропогенному середовищі / За ред. 163 І. Загороднюка. – Луганськ, 2006. – 245 с. (Серія: Праці Теріологічної Школи, випуск 8).
- 84.Фауна України: охоронні категорії. Довідник / О. Годлевська, І. Парнікоза, В. Різун, Г. Фесенко, Ю. Куцоконь, І. Загороднюк, М. Шевченко, Д. Іноземцева; ред. О. Годлевська, Г. Фесенко. – Видання друге, перероблене та доповнене. – К., 2010. – 80 с.
- 85.Фесенко Г. В. Птахи фауни України: польовий визначник / Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей. – К., 2002. – 416 с.
- 86.Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.1. Біосферні заповідники. Природні заповідники / Колектив авторів під ред. В. А. Онищенка і Т. Л. Андрієнко. – К. : Фітосоціоцентр, 2012. – 406 с.
- 87.Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.2. Національні природні парки / Колектив авторів під ред. В. А. Онищенка і Т. Л. Андрієнко. – К. : Фітосоціоцентр, 2012. – 580 с.
- 88.Хвесик М.А. Економіко-правове регулювання природокористування / М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, Ю.П. Кулаковський. – Київ: Кондор, 2004. – 524 с.
- 89.Царенко П. М. Водорості наземних місцезростань природного заповідника «Медобори» / М. П. Царенко, О. М. Виноградова, О. В. Герасимова, Г. Г. Ліліцька // Заповідна справа в Україні. – 2009. – т. 15, вип. 2. – С. 36-41.
- 90.Царик Л. П. Географічні засади формування і розвитку природоохоронних систем Поділля: концептуальні підходи, практична реалізація. Монографія / Л. П. Царик – Тернопіль : «Підручники і посібники», 2009. – 320.с.
- 91.Царик Л. П. Національні природні і регіональні ландшафтні парки як функціональні складові природоохоронних і рекреаційних систем України. / Л. П. Царик, П. Л. Царик // 164 Україна: географія цілей та можливостей. Збірник наук. праць. – Н. : ФОП «Лисенко М. М.», 2012. – Т. 1. – С. 342-346.
- 92.Царик Л. П. Природні рекреаційні ресурси / Л.П. Царик, С. Р.Новицька // Природні умови та ресурси Тернопільщини. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2011. – С. 325-378.

93. Царик Л. П. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки і аналізу (на прикладі Тернопільської області) / Л. П. Царик, Г. В. Чернюк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. – 188 с.
94. Царик П. Л. До оцінки видів рекреаційної діяльності та потенціал національного природного парку «Кременецькі гори» / П. Л. Царик // Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. – Тернопіль: СМП «Тайп», 2013. №2. – С.132-141.
95. Царик П. Л. Регіональна екомережа: географічні аспекти формування і розвитку (на матеріалах Тернопільської області) / П. Л. Царик. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ, 2005. – 172 с.
96. Царик П. Л. Щодо функціонально-планувальної мережі елементів регіональної туристсько-рекреаційної системи / П. Л. Царик, Л. П. Царик // Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. – Тернопіль : СМП «Тайп», 2014. – №1. – С. 139-145.
97. Чайковський М.П. Пам'ятки природи Тернопільщини : Ілюстрований нарис / М.П. Чайковський. – Львів : Каменярь, 1977. – 80 с.
98. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
99. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.
100. Чернюк Г. Клімат / Природні умови і ресурси Тернопільщини // Г. Чернюк, П. Царик. – Тернопіль : Тернограф, 2011, С.142-160.
101. Черняк В. М. Рідкісні та зникаючі рослини Тернопільщини з Червоної книги України / В. М. Черняк, Г. Б. Синиця. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. – 224 с.
102. Чован О. О. До весняно-літньої орнітофауни національного природного парку «Кременецькі гори» (Тернопільська область) / О. О. Чован, В. В. Казанник, А. В. Турчик, Л. О. Гоцкалюк, І. Р. Бобрик // Матеріали 165 Міжнародної науково-практичної конференції до 30-річчя створення Шацького національного природного парку, 23- 25 квітня 2014 р.
103. Чубата Т. В. Рідкісні види флори Кременецьких гір / Т. В. Чубата, С. А. Бойко // Міжнародна наукова конференція «Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття». Збірник наукових праць. – Гримаїлів – Тернопіль : Лілея, 2003. – С. 415-420.
104. Чубата Т. В. Рідкісні види флори Кременецьких гір / Т. В. Чубата, С. А. Бойко // Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. Збірник наукових праць. – Гримаїлів, 2003. – 415-419 с.
105. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Михалевич О.А. Ємельянов І.Г. Деякі теоретичні проблеми охорони природи // Роль охоронюваних природних територій у збереженні біорізноманіття: матеріали наукової

- конференції, присвяченої 75-річчю Канівського природного заповідника (Канів, 8-10 вересня 1998 р.). – Канів, 1998. – С. 24-26.
106. Шлапак А. В. Методика і норми рекреаційного навантаження на луки, болота та ґрунти і ліси прибережних акваторій природно-заповідного фонду / А. В. Шлапак. – Умань : дендропарк «Софіївка», 2003. – 12 с.
107. Шлапак А. В. Методичні рекомендації і норми рекреаційного навантаження на лісові насадження ПЗФ України / А. В. Шлапак. – Умань : дендропарк «Софіївка», 2003. – 36 с.
108. Шлапак А.В. Фінансово-економічний механізм використання і відтворення природно-заповідного фонду: дис. ... канд. екон. наук: 08.08.01 / Альвіна Володимірівна Шлапак. – Львів: Львів. держ. фін. академія. – 2005. – 203 с.
109. Штогрин М. О. Види флори Національного природного парку «Кременецькі гори», що належать до офіційних переліків / М. О. Штогрин, І. В. Бобрик, Л. О. Гоцкалюк // Проблема природоохоронного менеджменту територій з інтенсивним веденням господарства, прийнятих до складу національних природних парків: Матеріали II науково-практичної конференції (Кременець, 3-4 жовтня 2013). – Кременець, 2013. – 207 с.
110. Штогрин М. О. Формування та роль Всеєвропейської екологічної мережі в межах національного природного парку «Кременецькі гори» / М. О. Штогрин, І. В. Бобрик // Матеріали III 166 Міжнародного науково-практичного круглого столу «Екологія водно-болотних угідь і торфовищ» (3.02.2014 р., м. Київ) – С. 286- 292.
111. Щербакова Ю. В. Інвентаризація видового складу грибів та грибоподібних організмів національного природного парку «Кременецькі гори» (2013-2014) / Ю. В. Щербакова, Д. О. Бороменський, В. В. Джаган // Заповідна справа. – 2015. – №1 (21). – С. 43-46.
112. Янковська Л. В. Еколого-географічне районування / Л. В. Янковська // Природні умови і ресурси Тернопільщини. – Тернопіль : Тернограф, 2011. – С.464-504.